

BIBOR MÁTÉ JÁNOS

MOZARTIANA HUNGARICA (Mozart és a magyarok 1761–1847)*

Wolfgang Amadè Mozart¹ a magyarság² fogalmával már kisgyermekként találkozott, legkésőbb öt és fél éves korában, amikor Johann Ernst Eberlin és Marian Wimmer *Sigismundus, Hungariae Rex* című alkotásában apródként szerepelt, s táncolt. Az iskoladramát a salzburgi egyetem tanévzáró ünnepségén mutatták be 1761. szeptember 1-én. Az előadást két nappal később megismételték. Mozart nevét a szövegkönyvben olvasható szereposztásban nyomtatták ki először (Wolfgangus Mozhart).³

A következő évben került sor Mozart egyetlen látogatására (az akkori) Magyarországon: a család Bécsből érkezett Pozsonyba. Mozart és nővére az őket meghívó magyar urak – valószínűleg a Pálffy család és esetleg Amade László – előtt lépett fel. (Pálffy gróf korábban Linzben már hallotta játszani a gyerekeket, s Bécsben ő hívta fel rájuk József főherceg, a későbbi uralkodó figyelmét.) Annak nem maradt nyoma, hogy az utazással együtt alig két hetes, 1762. december 11-től 24-ig tartó pozsonyi út során nyilvános koncertet adtak volna.⁴ Az egykori Pálffy-palotán – amely ma Ausztria szlovákiai nagykö-

* Részletek egy készülő, részletesebb, kultúrhistoriái munkából. Elektronikus változata olvasható a világhálón (<http://syrena.elte.hu/hatvanodik/index.htm>) = *Mozartiana Hungarica: Mozart és a magyarok 1761–1847: Vázlat* = „Hatvanodik”: Horváth Iván hatvanadik születésnapját köszöntik munkatársai, szerk. ORLOVSZKY Géza, Bp., ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2008. A tanulmány megírására egy lexikonszócikkre kapott megbízás adott indítást. (*Mozart és Magyarország = Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, főszerk. KŐSZEGHY Péter, VII, Bp., Balassi, 2007, 468–470.)

Ezúton is köszönöm BŐSZE Ádám (Vivace Online Zenei Antikvárium), LÁSZLÓ Ferenc (Kolozsvár), RADNÓTI Klára (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár), SZÓNYINÉ SZERZŐ Katalin (Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár) és VASHEGYI György (Orfeo Zenekar & Purcell Kórus) segítségét és tanácsait, valamint TAMÁS Zsuzsa (Balassi Kiadó) biztatását.

MAJOR Ervin összefoglaló tanulmányát – *Mozart és Magyarország: Beszámoló a magyar Mozart-kutatásokról = UÓ., Fejezetek a magyar zene történetéből: Válogatott tanulmányok*, szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Zeneműkiadó, 1967 (Magyar Zenetudomány, 8), 9–57, 235–238 – további hivatkozások nélkül használtam fel.

¹ Salzburg, 1756. január 27.–Bécs, 1791. december 5. Megkereszteléskor Joannes Chrysostomus Wolfgangus Theophilus néven anyakönyvezték, felnőttként az Amade, Amadé, Amadè alakot használta. „... az emberiség ismert történetének talán legnagyobb zsenije [...] felfoghatatlanul nagy szellem [...], mely érdemtelen ajándék volt az emberiségnek, s benne a Természet egyedülálló, valószínűleg megismételhetetlen – mindenestre soha meg nem ismételt – műalkotást hozott létre.” (Wolfgang HILDESHEIMER, *Mozart*, Bp., Gondolat, 1985, 323–324.)

² A magyar szó – patrióta megközelítéssel – mindvégig *hungarus* értelemben szerepel.

³ *Aus dem gedruckten Textbuch des lateinischen Schuldramas „Sigismundus Hungariae Rex”, aufgeführt am 1. und 3. September 1761 = Mozart: Die Dokumente seines Lebens*, Hrsg. Otto Erich DEUTSCH, Kassel usw., Bärenreiter, 1961 (Wolfgang Amadeus Mozart Neue Ausgabe Sämtlicher Werke, 10/34), 15–16.

⁴ *Leopold Mozart an Lorenz Hagenauer, Salzburg [Wien, den 16. Oktober, 10. Dezember, 29. Dezember 1762] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen: Gesamtausgabe*, Hrsg. Wilhelm A. BAUER, Otto Erich DEUTSCH, Joseph Heinz EIBL, Ulrich KONRAD, Kassel & München, Bärenreiter & DTV, 2005, I, 50–53, 63–67.

vetsége – emléktábla látható. Az a feltételezés, amely szerint Mozarték Győrt is felkeresték, nem bizonyult megalapozottnak.⁵ Mai ismeretek szerint Mozart sohasem járt Magyarországon jelenlegi határain belül.

Mozart egyik, császári megrendelésére írott, gyermekkori operájának a *La finta semplice*-nek, (K.⁶ 46a, 1768) három szereplője magyar, bár ez nevükből – Fracasso kapitány, a testvére, Rosina és Simone őrmester, a tisztiszolga – nem derül ki. „Származásuk” a zenén nem hagyott nyomot, nincsenek benne magyaros motívumok.

Viszont – mérvadó kutatók többé-kevésbé egybehangzó véleménye szerint – magyar(os) elemeket is tartalmaznak Mozart következő művei:

- Az ún. *Londoni Vázlatkönyv*-ben található *G-dúr kontratánc* (K. 15e, 1764).
- a *Le gelosie del Serraglio* című, a *Lucio Silla*-hoz (K. 135, 1772) készült balett (K. 135a, 1772) egyes részletei, különösen 22. és 23. száma és zárótétele. A műből harminckettő szám saját kezűleg lejegyzett kezdete ismert, de ezek közül legalább hat nem Mozart szerzeménye. A finálét újra felhasználta az *A-dúr hegedűkoncert* (K. 219, 1775) *Rondeau. Tempo di Menuetto* tételében.
- A *C-dúr fuvola-hárfa kettőskoncert* (K. 297c, 1778) *Rondeau. Allegro* tétele.
- A *Les petits riens* című balettzene (K. 299b, 1778) *Gavotte joyeuse* tétele, amelyet a *D-dúr divertimentot* (K. 320b, 1779) nyitó *Allegro*-ban újra felhasznált.
- *Kontratánc* és *Tamburino* egy vázlatban maradt, huszonnégy számból álló, cím nélküli balett-közjátékból (K. 299c, 1778).
- Az *A-dúr billentyűsszonáta* (K. 300i, 1778) *Alla Turca. Allegretto* tétele.
- A *Die Entführung aus dem Serail* (K. 384, 1781–1782) egyes részletei, különösen a nyitány és a janicsárkórusok.⁷
- A *C-dúr kontratánc „La Bataille”* (K. 535, 1788).
- A „Nagy” *g-moll szimfónia* (K. 550, 1788) zárótétele *Allegro assai*.
- A *G-dúr menüett* (K. 568 No. 11, 1788).
- A *D-dúr német tánc* (K. 571 No. 6, 1789).
- Az *F-dúr „3. porosz” vonósnégyes* (K. 590, 1790) *Allegro*-ja.
- Monostatos *Alles fühlt der Liebe Freuden...* kezdetű áriája a *Die Zauberflöte* (K. 620, 1791) második felvonásában.

⁵ SEBESTYÉN Ede, *Mozart és Magyarország*, átdolg., kieg. DE COLL Lajos, Bp., Akadémiai, 21991 (Egyéniség és Alkotás), 13. – Sebestyén Ede eredetileg 1941-ben megjelent művének több tévedését javítja: LÁSZLÓ Ferenc, *Európai zenéből: „A magyarok Mozartja”*, Helikon, 2(1991)/28(július 12), 11.

⁶ A Köchel-jegyzékszámok a hatodik kiadás (Ludwig Ritter von KÖCHEL, *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts*, Hrsg. Franz GIEGLING, Alexander WEINMANN, Gerd SIEVERS, Wiesbaden, Breitkopf & Härtel, 1964) szerint szerepelnek. Erősen tömörítve, ám néhány művel kiegészítve közli: Stanley SADIE, *Mozart*, Bp., Zeneműkiadó, 1987 (Grove Monográfiák), 167–224.

⁷ Meglepő, de a XVI. századi Törökországban játszódó *Zaide* című befejezetlen operában (K. 336b, 1779–1780), amely sok tekintetben a *Die Entführung aus dem Serail* előzménye, nem találhatóak ilyen részek, pedig – témájából fakadóan – lehetnének benne.

Feltételezhető, hogy egyes motívumaik valójában „török(ös)” eredetűek, bár a közvetítő ez esetben is lehetett magyar(os) zene. A keletiesnek érzett dallamok többségének eredete cseh-, lengyel- és morva-, első előfordulásuk pedig magyarországi. Minthogy a „török” zene a XVIII. században Európa-szerte népszerű volt, Mozart nem csak magyar(országi) közvetítéssel ismerhette. Erre utal, hogy noha a felsoroltak egy részét kifejezetten török zenének (türkische Musick) nevezte, egyetlen művét sem jelölte magyar(os)ként, holott tény, hogy az elsők között figyelt föl a verbunkosra, s alkalmazta is annak elemeit.⁸

Életének első negyed századában Mozart csak alkalmasszerűen találkozott magyarokkal, utolsó tíz évében viszont rendszeresen. Ez a – néhány utazástól eltekintve – Bécsben töltött évtized szerencsére majdnem teljesen egybeesett a zeneszerzőt annak gyermekora óta ismerő és támogató II. József uralkodásával. A császárvárosban Mozart sok magyarral került kapcsolatba, így az Apponyi, a Batthyány, a Bánffy, az Erdődy, az Esterházy, a Hadik, a Nádasdy, a Pálffy, a Szapáry és a Zichy család tagjaival. Egyazon család különböző, de a forrásokban többnyire csak vezetéknevükön említett tagjainak azonosítása gyakran okoz nehézséget.⁹ Bonyolítja a helyzetet, hogy Mozartnak legalább két-három Pálffy és Zichy, illetve minimum négy-öt Esterházy is személyes ismerőse volt. Ez utóbbiakkal való szoros kapcsolatát mutatja, hogy az Esterházy az egyetlen magyar név, amelyet szinte mindig helyesen ír le. Az iménti felsorolásból nyilvánvaló, hogy magyar ismerőseinek többsége őt támogató főnemes volt, azonban Mozart közülük többen is szívélyes, olykor már-már baráti viszonyba került.

Ismert például, hogy 1782. február 13-án Zichy grófnénál ebédelt¹⁰, két hónappal később, április 10-én pedig Szapáry gróftól kapott szelencét és szalagokat küldött Salzburgban élő apjának és nővérének.¹¹ Ugyanez év nyarán, július 20-án Zichy Károly azért

⁸ SZABOLCSI Bence, „Exotikus” elemek Mozart zenéjében, Új Zenei Szemle, 7(1956)/6(június), 1–7; UÓ, *Mozart és a népi színhjáték = W. A. Mozart emlékére*, szerk. UÓ, BARTHA Dénes, Bp., Akadémiai, 1957 (Zenetudományi Tanulmányok, 5), 65–84; Tibor ISTVÁNNFFY, *All' Ongarese: Studien zur Rezeption ungarischer Musik bei Haydn, Mozart und Beethoven*, Heidelberg, [Dissertation], 1982, 96–108; Lajos NEMESZEGHY, *Wolfgang Amadeus Mozart in seinen Beziehungen zu den Ungarn 1761–1791*, Wien, [Dissertation], 1991, 222–295; CSÖRSZ Rumen István, SUDÁR Balázs, „Trombita, rézdob, tárogató...”: *A török hadizene és Magyarország*, Enying, Tinódi Lantos Sebestyén Református Zeneiskola, 1996, 72–81; BÓNIS Ferenc, *Mozart szellemi jelenléte a magyar kultúrában, 1800 táján = UÓ, Mozarttól Bartókig: Írások a magyar zenéről*, Bp., Püski, 2000, 7–16. – Érdemes meghallgatni a Concerto Köln és a Sarband két közös albumát: *Dream of the Orient*, Hamburg, DGG, 2003 (Archiv Produktion); *The Waltz: Ecstasy and Mysticism*, Hamburg, DGG, 2005 (Archiv Produktion).

⁹ A Mozart-levelezés ezzel kapcsolatos kommentárjait több helyütt pontosítja: SAS Ágnes, *Főúri zenei intézmények, arisztokrata mecenások a 18. századi Magyarországon*, Zenetudományi Dolgozatok, 2001–2002, 171–233.

¹⁰ *Mozart an seine Schwester, Salzburg [Wien, den 13. Februar 1782] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 197–198. – Az 1781. március 17. és 1791. október 14. között írt levelek túlnyomó része magyarul is olvasható: *Mozart bécsi levelei*, bev., ford., jegyz., szerk. GEDEON Tibor, Bp., Gondolat, 1960 (Aurora, 14).

¹¹ *Mozart an seinen Vater, Salzburg [Wien, den 10. April 1782] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 200–202.

küldetett érte, hogy együtt menjenek ki Laxenburgba, ahol a gróf Mozartot be akarta mutatni Kaunitz kancellárnak.¹²

Megemlítendő még, hogy 1782 végén egy – ez ideig azonosítatlan – „magyar hölgy” felkérésére belekezdett Johann Nepomuk Michael Denis jezsuita szerzetes *Gibraltar* című bárdénekének megzenésítésébe¹³ (K. 386d, 1782), művét azonban nem fejezte be.

Bár Mozart élete jól dokumentált, tényleges napi bontásban csupán egyetlen hónapja ismert. Ekkor, 1784 márciusában minden hétfőn és pénteken (vagyis 1-én, 5-én, 8-án, 12-én, 15-én, 19-én, 22-én, 26-án és 29-én) Esterházy Jánosnál¹⁴, 20-án Zichyéknél¹⁵ lépett fel. Közben más magánkoncerteken is szerepelt – április 9-én például Pálffy Lipótnál¹⁶ –, s nyilvános fellépései is voltak.

Ez év tavaszára hirdetett koncertsorozatának 174 előfizetője közül minden tízedik hungarus.¹⁷ A magánházakban (palotákban) zajló fellépések és az igen drága bérleti koncertek mellett Mozart évről-évre szerepelt színházakban és más nagy befogadóképességű termekben is. Ezek a fellépések – legalább is az olcsóbb helyeken – (szinte) mindenki számára megfizethetőek voltak.¹⁸

Közben folytatódtak a magánkoncertek is. A fiát meglátogató Leopold időközben férjhez ment lányához írott leveléből¹⁹ ismert, hogy 1785. február 21-én Mozart ismét Zichyéknél szerepelt.

Ugyanez év tavaszán, 1785. április 24-én a – magát Kazinczy szerint²⁰ magyarnak valló – örmény származású, erdélyi születésű Ignaz von Born tiszteletére adták elő *Die Maurerfreude* (K. 471, 1785) című, négy nappal korábban befejezett kantatáját. (Hat évvel

¹² *Mozart an seinen Vater, Salzburg [Wien, den 20. Juli 1782] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 212–213.

¹³ *Mozart an seinen Vater, Salzburg [Wien, den 28. Dezember 1782] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 245–246.

¹⁴ *Mozart an seinen Vater, Salzburg [Wien, den 3. März 1784] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 303–304.

¹⁵ *Mozart an seinen Vater, Salzburg [Wien, den 20. März 1784] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 305–307.

¹⁶ *Mozart an seinen Vater, Salzburg [Wien, den 10. April 1784] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 309–310.

¹⁷ *Mozart an seinen Vater, Salzburg [Wien, den 20. März 1784] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 305–307; Konrad KÜSTER, *Mozarts Wiener Konzertpublikum = Mozart: Experiment Aufklärung im Wien des ausgebundenen 18. Jahrhunderts: Essayband zur Mozart-Ausstellung: Albertina, Wien: 17. März bis 20. September 2006*, Hrsg. Herbert LACHMAYER, Ostfildern, Hatje Cantz, 2006, 467–474.

¹⁸ H. C. ROBBINS LANDON, *1791: Mozart utolsó éve*, Bp., Corvina, 2001 (Faktum), 38–52; KOMLÓS Katalin, *Mozart, az előadóművész*, Magyar Zene, 44(2006), 123–130; Michael KREBS, *Mozarts öffentliche Konzerte = Mozart: Experiment Aufklärung...: Essayband...*, 485–494.

¹⁹ *Leopold Mozart an seine Tochter, St. Gilgen [Wien, den 21. Februar 1785] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, III, 374–377.

²⁰ KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete = UÓ, Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok*, jegyz., kiad., vál. SZAUDER Mária, Bp., Szépirodalmi, 1979 (Magyar Remekírók: K. F. Művei, 1), 209–418. – Találkozás Bornnal: 276.

később Sarastro alakját feltehetően a *Die Zauberflöte* írásának idején, 1791. július 24-én meghalt Bornról mintázták, annak emberi gyengeségeivel együtt.²¹⁾

Még az év őszén, 1785. november 17-én az Esterházy Ferenc gróf (†1785. november 7.) és György Ágost mecklenburg-strelitzi herceg (†1785. november 6.) emlékére tartott ünnepségen mutatták be *Szabadkőműves gyászzenéjét* (K. 479a, 1785).

Természetesen Mozart szabadkőműves-társai között számos további magyar is akadt, így például Apponyi Antal György, Esterházy Miklós, Esterházy János, Esterházy Ferenc Szerafin („Quinquin”), Esterházy Nepomuk János, Pálffy József, továbbá Haydn egyik eszterházi zenésze és a bécsi magyar testőrség trombitása is.²² Figyelemre méltó, hogy a már említett, 1784 tavaszi bérletesek legalább negyede páholytag volt. (Mozart akkor még nem volt az, hiszen csak 1784. december 14-én vették fel inasnak.²³)

„Storazzi, a szép énekesné, szememet, fületem, lelkemet elbájolta. – Mozart az orkesztert igazgató, fortepianoját vervén. De az oly annyira nem-testi örömeik felől, mint amiket a muzsika ad, nem szabad szólani. Hol az a szó, mely azt fesse?”²⁴ Így számol be a szintén szabadkőműves Kazinczy Ferenc – a darab címének megadása nélkül – arról, hogy 1786 májusában jelen volt a *Le Nozze di Figaro* (K. 492, 1785–1786) első előadásainak egyikén, amelyet a szerző a continuóhoz és a recitativokhoz használt billentyűs hangszere mellől vezényelt.

Ebben az időben, 1785/1786 telétől 1787 szeptemberéig volt Mozart tanítványa a pozsonyi születésű Johann Nepomuk Hummel. Neki Mozart a díjmentes oktatás mellett ingyen szállást és ellátást is adott. Feltételezhető, hogy 1789. május 23-án az éppen Berlinben tartózkodó Mozart meghallgatta volt tanítványának ottani koncertjét.²⁵ Hummel mesterének több zongorakoncertjéhez írt kadenciákat, így például az utolsó *Essz-dúr koncert*hez (K. 482, 1785).²⁶ Emellett Mozart néhány zenekari művéből házimuzsikálásra is alkalmas zongora-, illetve kamaraegyüttes-átiratokat készített.²⁷ Hummelt 1804. április 1-én – Haydn ajánlatára – Kismartonba szerződtették karmesternek.²⁸

Mozart tanítványa volt még többek közt Bánffy Györgyné Josepha Palm, Pálffy Jozefa Gabriella, Zichy Károlyné, Zichy Anna Mária és Ludwig Gall is. (Pálffy Jozefa

²¹ ROBBINS LANDON, *i. m.*, 148–149; Volkmar BRAUNBEHRENS, *Mozart: A bécsi évek*, Bp., Osiris, 2006, 547–549.

²² ROBBINS-LANDON, *i. m.*, 74–75.

²³ BRAUNBEHRENS, *i. m.*, 309.

²⁴ KAZINCZY, *i. m.*, 284.

²⁵ Maynard SOLOMON, *Mozart*, Bp., Park, 2006, 441–442, 490, 643.

²⁶ Hummel kadenciája hallható – többek közt – Fischer Annie és a Wolfgang Sawallisch által vezényelt Philharmonia Orchestra felvételén: MOZART, *Piano Concertos Nos. 21 & 22*, London, EMI, 2004 (Great Recordings of the Century).

²⁷ A „Prágai” és a „Jupiter” szimfónia átírata hallható Robert Hill és az Ensemble L'Ottocento albumán: MOZART, *Symphonies D major KV 504 & C major KV 551 arranged for the piano-forte with accompaniments of flute, violin, violoncello by Johann Nepomuk Hummel*, Detmold, Dabringhaus und Grimm, 1999 (MDG Scene).

²⁸ HORÁNYI Máttyás, *Eszterházi vigasságok*, Bp., Akadémiai, 1959, 178.

Gabriella egyébként a Mozart számára rossz emlékű Hieronymus Colloredo salzburgi érsek unokahúga volt.)

A Bécsben 1786 óta működő, Gesellschaft der associürten Cavaliers nevű, hat fős testület felét magyarok tették ki, hiszen Dietrichstein, Lobkowitz és Schwarzenberg herceg mellett Apponyi Antal György, Batthyány Antal és Esterházy János volt tagja. A Társaság támogatta a barokk zene iránt szenvedélyesen érdeklődő Gottfried van Swieten báró által életre hívott oratórium-előadásokat, amelyek a kor legnagyobb szabású koncertjei közé tartoztak. Ezeket az akkoriban a Pálffy-palotában lakó Esterházyknál, Schwarzenberg herceg otthonában, vagy az Udvari Könyvtár Dísztermében rendezték meg, de olykor nyilvános előadáson is megismételték. Az idegen nyelvű oratóriumok szövegét Swieten fordította németre, zenéjüket pedig Mozart igazította a rendelkezésre álló előadói apparátusra. 1788-tól haláláig ő volt ugyanis a Társaság zeneigazgatója. E posztján bemutatkozása Esterházyknál zajlott le 1788. február 26-án, amikor Carl Phillip Emmanuel Bach *Auferstehung und Himmelfahrt Jesu* című alkotását (Wq 240) vezényelte. Az oratóriumot március 4-én Esterházyknál megismételték, 7-én pedig a Burgtheaterben adták elő. Novemberben az Ignaz Jahn éttermével szomszédos teremben Mozart a saját javára adatta elő Handeltől az *Acis und Galathea* (K. 566, 1788), amelyet még abban az évben Esterházyknál is eljátszottak. Ezt követte 1789 tavaszán a szintén Esterházyknál bemutatott *Der Messias* (K. 572, 1789), a következő év nyarán pedig az *Alexanderfest* (K. 591, 1790) és a *Caecilien-Ode* (K. 592, 1790).²⁹

Szintén 1790-ből ismert adat, hogy ez év április 9-ére Hadik János Károly hívta meg Mozartot, mert meg akarta hallgatni az *Esz-dúr trió-divertimentot* (K. 563, 1788) és az *A-dúr klarinétötözt* (K. 581, 1789).³⁰

Mozart két utolsó *vonósötöse*, a *D-dúr* (K. 593, 1790) és az *Esz-dúr* (K. 614, 1791) „Composto per un Amatore ungarese” dedikációval jelent meg 1793-ban. A művek megrendelője valószínűleg Johann Tost üzletember volt, aki Haydn eszterházi zenekarában a második hegedűszólamot vezette.³¹ Mozart halála után Tost jelezte Constanzenak, hogy vannak Mozart-kéziratai, s az özvegy is emlékezett arra, hogy Mozart dolgozott Tostnak.³²

Constanze azt írja II. Lipóthoz intézett beadványában, hogy férjéhez „néhány nappal a halála előtt érkezett meg a magyar nemesség egy részének ajánlata, évi 1000 forintos megrendelésre, s Amszterdamból egy még magasabb évi összegről szóló utalvány, amelynek fejében csak kevés darabot kellett volna komponálnia, kizárólag [az] előfizetők számára.”³³

²⁹ BRAUNBEHRENS, *i. m.*, 397–401; SOLOMON, *i. m.*, 471; Philipp ADLUNG, *Mozart und die Bachs = Mozart: Experiment Aufklärung...: Essayband...*, 449–455; Otto BIBA, *Mozart und die 'Alte-Musik'-Szene in Wien = UO.*, 457–466.

³⁰ *Mozart an Michael Puchberg, Wien [Wien, vor dem oder den 8. April 1790] = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, IV, 105.

³¹ ROBBINS LANDON, *i. m.*, 43; SOLOMON, *i. m.*, 528.

³² *Constanze Mozart an Johann Anton André, Offenbach = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, IV, 386–389.

³³ *Constanze Mozart an Kaiser Leopold II., Wien = Mozart: Briefe und Aufzeichnungen...*, IV, 175–177. – Magyar fordítását közli: *Mozart breviárium*, bev., ford., jegyz., szerk. KOVÁCS János, Bp., Zeneműkiadó, 1961, 438–440.

Lehetséges, hogy az összeget összeadó – név szerint ez ideig nem azonosított – hungarusok egyike a már említett Tost volt³⁴, valószínűbb azonban, hogy ezek a személyek inkább a Gesellschaft der associirten Cavaliers tagjai között keresendők. A meg nem nevezett mecénások gondtalan életet biztosítottak volna Mozartnak oly módon, ahogy nem sokkal később – részben talán ugyanezek a nemesek – Beethovennel tették: rendszeres kegydíjat folyósítottak számára.³⁵

Erre azonban már nem kerülhetett sor, hiszen 1791. december 5-én hajnali 1 óra előtt 5 perccel – Robbins Landon szavait idézve – „bekövetkezett a zenetörténet bizonyára legnagyobb tragédiája.”³⁶

A már említett Ludwig Gall a következő szavakkal emlékezett vissza erre a napra. „Amikor 1791 december 5-én a Landstrasséről bementem a városba Lausch zeneműboltjába, a tulajdonos ezzel fogadott: »Képzeld, milyen szerencsétlenség ért bennünket, Mozart mára virradóra meghalt!« Megrökönyödésemben azonnal hozzá siettem, még mindig kételkedve a gyász hír igazságában. Mad. Mozart maga nyitott ajtót, és bevezetett a balkéz felőli kis szobába, ahol a következő látványt pillantottam meg: ott feküdt rava-talán a halott mester, koporsóban, fekete viseletben, fején csuklyával, amely homlokáig eltakarta szőke haját. Két keze a mellén összekulcsolva...”³⁷

Itt említendő, hogy 1793. december 14-én, a *Requiem*nek (K. 626, 1791) a megrendelő által vezényelt bécsújhelyi előadásán egy helyi, Ferenz nevű (magyar) fiú énekelt a szopránszólót.³⁸

***

Mozart művei a XVIII. század végén zeneszerető nemesek és polgárok ill. (egyházi) muzikusok és (vándor) színtársulatok révén kerültek Magyarországra.

Operái közül az *Idomeneo*, *Rè di Creta*, ossia: *Ilia ed Idamante* (K. 366, 1780–1781), a *Die Entführung aus dem Serail*, a *Der Schauspieldirektor* (K. 486, 1786), a *Le Nozze di Figaro*, az *Il dissoluto punito ossia il Don Giovanni* (K. 527, 1787), a *Così fan tutte* (K. 588, 1789–1790), a *Die Zauberflöte* és a *La Clemenza di Tito* (K. 621, 1791) került előadásra a tárgyalt korszakban. Általában már néhány évvel az ősbemutató után itt is műsoron vannak a darabok, s hamarosan szerte az országban (Brassó, Buda és Pest, Eperjes, Eszterháza?,

³⁴ SOLOMON, *i. m.*, 528.

³⁵ BRAUNBEHRENS, *i. m.*, 553.

³⁶ ROBBINS LANDON, *i. m.*, 160.

³⁷ Közli: ROBBINS LANDON, *i. m.*, 181–182.

³⁸ Aus „Wahre und ausführliche Geschichte des Requiem von W. A. Mozart. Vom Entstehen desselben im Jahre 1791 bis zur gegenwärtigen Zeit 1839” = Mozart: *Die Dokumente seines Lebens: Addenda und Corrigenda*, Hrsg. Joseph Heinz EIBL, Kassel usw., Bärenreiter, 1978 (Wolfgang Amadeus Mozart Neue Ausgabe Sämtlicher Werke, 10/31/1), 101–107. – Ferenz említése: 105. – Magyarul közli: ROBBINS LANDON, *i. m.*, 86–91. – Ferenz említése: 90.

Kassa, Kismarton, Kolozsvár, Nagyszeben, Pécs, Pozsony, Sopron, Szabadka, Székesfehérvár, Temesvár stb.) játsszák őket.

Mínthogy a *Thamos, König in Aegypten* (K. 336a, 1779) kísérezőzenéje korai változatának 1773-ban történt előadása erősen kétséges, egyelőre a *Die Entführung aus dem Serail*-nak Erdődy János pozsonyi színházában 1785. június 13-án tartott bemutatóját illeti az elsőség.³⁹

Az *Entführung...* népszerűségét jelzi, hogy a Pest-Budán 1793 májusában bemutatott *Pikkó hertzeg és Jutka Perzsi* sikerét biztosítandó Chudy József zenéjét egy belőle átemelt áriával dúsították fel.

Csermák Antal még tovább ment: magyaros műveihez használta fel Mozart muzsikáját. Így lett 1804-ben a *Haffner-szimfónia* (K. 385, 1782) nyitótémájából a *Magyar Nemzeti Táncok* ötödik darabja.

Öt évvel később, Napóleon támadásának hírére nemesi felkelést hirdettek. Ezt Csermák *Az intézet[t] veszedelem, vagy [a] Haza szeretete* című, tiztételes programművében örökítette meg. A nyitódarab, azaz *A fenyegető veszedelem* forrása a *c-moll zongorakoncert* (K 491, 1786) kezdő témája. A negyedik tétel, a *Butsuzás a feleségektől és ösztönzése a Nemeseknek az vitézségre* mintája a *Porgi amor...*, vagyis a Grófné cavatinája a *Figaro* második felvonásának elejéről.⁴⁰

A keszthelyi Festetics-könyvtár verbunkos-gyűjteményébe 1820 körül bejegyzett egyik, Csermák által írott magyar tánc *Tamino Zu Hilfe! zu Hilfe! sonst bin ich verloren!* kezdetű, a *Die Zauberflöte* első felvonását nyitó áriájára épül.⁴¹

Az operák iménti felsorolásában Eszterháza mellett azért látható kérdőjel, mert a *Le Nozze di Figaro* ottani előadása nem biztos. A mű partitúráját 1789 júliusában szerezték be, de címlapjára 1790-es évszámot írtak. A díszletek költségvetési terve (1789. augusztus 8.) is fennmaradt, azonban lehet, hogy – talán a herceg betegsége, majd halála miatt – a bemutatóra mégsem került sor, mert magáról az előadásáról nincs adat.

Alig egy évtizeddel később Kismartonban viszont több Mozart-operát is előadtak. Ezek díszlet- és kellékterveinek egy része fennmaradt. 1804 nyarán ugyanott Mozart- és Cherubini-nyitányok és operarészletek koncertszerű előadására került sor. Három évvel később, 1807-ben pedig Cimarosa és Mozart zenéjével adták elő a *Theatralische Abentheuert*. (Mozarttól a *Der Schauspieldirektort* használták fel.)⁴² Emellett az 1790-es években és az 1800-as évek elején Eszterházán és Kismartonban is játszották Mozart operarészletek átíratát az akkoriban divatos két-két oboa, klarinét, kürt és fagott összeállítású fúvós-együttesre (Harmoniemusik).⁴³

³⁹ STAUD Géza, *Magyar kastélyszínházak*, I., Bp., Színháztudományi Intézet, 1963 (Színház történeti Könyvtár, 11), 60, 82–83.

⁴⁰ *Az intézet[t] veszedelem, vagy [a] Haza szeretete* meghallgatható a Tátrai Vilmos által vezetett Magyar Kamarazenekar egyik albumán: „A Magyar Nemzet Öröme”: *Zene a XVIII–XIX. századból*, Bp., Hungaroton Classic, 1995.

⁴¹ BÓNIS Ferenc, *Mozart és a népdal Csermák zenéjében* = UÓ., *Mozarttól Bartókig...*, 17–23.

⁴² HORÁNYI Máttyás, *Mozart-operák Eszterházán és Kismartonban* = *W. A. Mozart emlékére*, 475–479; UÓ., *Eszterházi vigasságok*, 170–172, 180–190.

⁴³ ROBBIS LANDON, *i. m.*, 28.

Számos librettót Magyarországon is a mű eredeti nyelvén nyomtattak ki, többet azonban már a századfordulón lefordítottak. Ennek ellenére a magyar nyelvű előadások száma csak a tárgyalt korszak végén kezdett növekedni. Batsányi János, Csokonai Vitéz Mihály és köre, illetve Verseghy Ferenc csak részleteket fordított (igencsak változó minőségben), Pály Elek és Sebestyén László viszont teljes szövegkönyveket ültetett át.

Verseghy Ferenc Pesten 1804-ben megjelent, *Rikóti Mátvás* című komikus eposzában a szereplőket jellemzi, hogy mit énekelnek: Birgita kisasszony, a Kapitány és az Óbester például Pamina, Papageno és Sarastro áriáit, illetve Pamina és Papageno kettősét.⁴⁴ A kötet végén ezek kottája is megtalálható.⁴⁵

Megemlítendő még, hogy Mozart dalt komponált Gabriele von Baumberg *Als Luise die Briefe ihres ungetreuen Liebhabers verbrannte* című versére (K. 520, 1787). Mint ismeretes, a költőnő 1805-ben Batsányi János felesége lett.

Szintén áttételes kapcsolat, hogy a pozsonyi Johann Blaschke 1807-ben Mozartot ábrázoló metszetet készített.

Mozart egyes műveit különféle alkalmakra aktualizált szöveggel adták elő.

1799. március 19-én például egy Rhédey Lajos szövegére előadott Mozart művel köszöntötték a Nagyváradra érkező József nádort.⁴⁶

Hasonló eseményre Sopronban is sor került, mégpedig 1817. november 2-án. Ekkor – a Reformáció kezdetének 300. évfordulója alkalmából tartott ünnepségen – az evangélikus templomban előadták Mozart *Die Maurerfreunde* című szabadkőműves kantatáját, amelyhez Artner Terézia írt az alkalomhoz illő szöveget. Ő egyébként már negyedszázaddal korábban, 1792-ben verset írt Mozart emlékére, s költeménye nyomtatásban is megjelent (Jena, 1800).

Ahhoz, hogy a soproni ünnepség létrejöhessen, felekezetek közötti összefogásra volt szükség. A zenét a káptalan katolikus zenésze, Hohnheiser Jakab igazította a rendelkezésre álló előadói apparátushoz, s ő másolta a kottákat is. Minthogy az evangélikusoknak Sopronban ekkor nem volt zenekara, kórusuk pedig nagyon alacsony színvonalat képviselt, két katolikus templom (a Szent György és a Szent Mihály) ének- és zenekara közreműködött színházi, torony- és katonazenészekkel, illetve műkedvelőkkel kiegészítve, összesen csaknem 60 fő. Az ünnepségen orgonán elhangzott egy eddig azonosítatlan Mozart mű is. A délelőtt 8-tól fél 12-ig tartó szertartást délután 2-től megismételték. Az érdeklődés nagyságát mutatja, hogy a 4750 példányban kinyomtatott szövegkönyvből mindössze 300 darab maradt meg.⁴⁷

⁴⁴ PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, *A Varázsfuvola első magyar fordítása = W. A. Mozart emlékére*, 441–465.

⁴⁵ [VERSEGHY Ferenc], *Rikóti Mátvás*, Pest, Kiss, 1804, 187–198.

⁴⁶ [RHÉDEY Lajos], *József királyi hertzeg és Magyar ország nádor ispánnjának Neve Napján való meg tisztelésére készített Versekek: melyeket A' Nemzeti Játszó Társaság ama híres Mozárt által szerzett Műsikára alkalmaztatva, A' Nagy Váradí Játék Színen Martius 19dik Napján az 1799dik Eszt. El-énekelte.*, [Nagyvárad], Seminarium ny., 1799.

⁴⁷ THIER László, *Mozart-vonatkozások Sopron zenetörténetében 1793–1956*, Soproni Szemle, Új folyam 10(1956), 51–63; BÁRDOS Kornél, *Sopron zenéje a 16–18. században*, Bp., Akadémiai, 1984, 179–182.

A jeles eseményt megörökítő emléktábla ma is látható a soproni evangélikus templomban.

Mozart egyházzenei alkotásait a XVIII. és a XIX. század fordulója óta játsszák (Buda és Pest, Eger, Győr, Kassa, Kolozsvár, Nagyszeben, Nagyvárad, Pécs, Sopron, Veszprém stb.), s hamarosan feltűntek művei nyilvános koncerteken is (pl. Kolozsvár, Veszprém). Kottái vidéki birtokokra, eldugott településekre is eljutottak.

A pécsi Mozart-kultusz kezdete Georg Lickl-hez (1769–1843) kapcsolódik. Ő 1807-től volt a székesegyház karnagya, s rendszeresen előadta Haydn és Mozart nagyszabású egyházi műveit. Gróf Hofmannsegg azonban már másfél évtizeddel korábban, 1793 nyarán – tehát nem egészen két évvel Mozart halála után – komoly kottagyűjteményt látott az egyik családnál.⁴⁸

Ugyanez év novemberében a fővárosban Hofmannsegg Schenstein (azaz Schönstein) helytartósági tanácsosnál a háziasszony és egy 15 éves Haller grófnő kitűnő előadásában hallotta Mozart *kétzongorás D-dúr szonátáját* (K. 375a, 1781). (A fiatal lánynak mindössze egyetlen napja volt a darab megismerésére!)⁴⁹

Hofmannsegg a következő hónapban Zichyéknél találkozott egy mesterien zongorázó, zeneértő fiatalemberrel, aki fejből el tudta játszani a *Die Zauberflöte*-t.⁵⁰ Ezt az operát a gróf a budai színházban megnézte, de az előadást – a kitűnő basszistától eltekintve – közepesnek találta.⁵¹

A XVIII. század második és a XIX. század első felében a veszprémi székesegyházban is érvényes gyakorlat volt az a korabeli szokás, hogy a mise keretében világi jellegű zenekari műveket, például operanyitányokat, koncert- és szimfóniatételeket is játszottak. A vokális kompozíciók, például az operaáriák és kórusok szövegét természetesen aktualizálták. A veszprémi székesegyház kottatárának 1833-as katalógusában három tucat Mozart-mű szerepel. Egyházi alkotások mellett megtalálható például a *Don Giovanni* és a *Die Zauberflöte* nyitánya, a *Haffner-szimfónia*, az első *D-dúr* (K. 175, 1773) és az utolsó *B-dúr zongorakoncert* (K. 595, 1788/1791) is. A két utóbbi szólóját a templomban orgonán játszották.

A veszprémi megyeháza nagytermében – a jelenlegi ismeretek szerint – 1813. december 13-án tartottak először koncertet. Ezen a két évtizeddel korábban Franciaországból menekült Kemény Ferenc (eredetileg François Gemin) karnagy vezényletével előadtak többek között egy Mozart-*szimfóniát*, minden bizonnyal a *Haffnert*. Ugyanekkor műsorra tűzték Mozart egyik *zongorakoncertjét* is, valószínűleg az első *D-dúr* koncertet.

⁴⁸ Gróf Hofmannsegg utazása Magyarországon 1793–1794-ben, Bp., Franklin, 1887 (Olcsó Könyvtár, 581–582), 37. – Reprint: Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, 1988 (Pannónia Könyvek).

⁴⁹ UO., 67–68.

⁵⁰ UO., 74.

⁵¹ UO., 77.

Ennek szólóját az akkor 9 éves Bezerédj Amália (1804–1837), az első magyar kottás, verses óvodai könyv, a Flóri könyve későbbi szerzője játszotta.⁵²

Mozart zenéje a XVIII. század végén zenekedvelő főnemesek révén került Erdélybe és a Bánságba. Ebben ketten játszottak kiemelkedő szerepet. Egyikük, a nagyszebeni Samuel von Brukenthal, akinek bécsi barátai közé tartozott például Gottfried van Swieten, Mozart egyik legfontosabb pártfogója.⁵³ Egyébként Nagyszébenben már Cserey Imre plébánossága idején (1784–1810) játszották Mozart miséit a katolikus templomban. Ebben színházi énekesek és az evangélikus egyházi kórus tagjai is közreműködtek.

A másik, akit feltétlenül meg kell említeni, Bánffy Györgyné Josepha Palm. Ő ugyanis Mozart tanítványa volt. Minthogy férje 1787-ben Erdély kormányzója lett, Nagyszébenbe költöztek. 1790-től azonban a gubernium székhelye Nagyszében helyett Kolozsvár lett, így a hivatalnoki kar – Bánffyékkel az élen – oda települt át. Kolozsváron éppen abban az évben kezdett működni az első állandó színtársulat. Hamarosan ott is szokássá vált, ami másutt – például Budán és Pesten – már megszokott volt, hogy a prózai darabok előtt és a felvonások közötti szünetekben koncerteket és szimfóniákat játszottak.

Természetesen Kolozsvárott is több külön „musikális akademiát” rendeztek. Az 1805. március 8-i koncert első száma például „Amaz Örök emlékezetet érdemlő Mozárt által készített Czauberflöt nevezetű Operának előljáró Musikája (Ouverturája)” volt.

Két évvel később, az 1807. március 17-én, a kormányzó névnapján rendezett koncerten többek között „Poltz [Antal] Úr játszodik a’ klaviron egy Nagy Quintettet Mozarttól fúvóinstrumentumok követésével.” Minden bizonnyal a fortepianóra, oboára, klarinéttra, kürtre, és fagottra írott *Essz-dúr quintett* (K. 452, 1784) hangzott el.

Megemlítendő még, hogy a főnemesei családok Ausztriából és Csehországból hoztak zeneoktatókat, s részben ennek köszönhetően jelentős volt a házimuzsikálás.

Esetenként kisebb városokból is fennmaradtak érdekes adatok. Például 1826. február 21-én Medgyesen kelt levelében Stephan Ludwig Roth azt írta szüleinek, hogy egy Auner nevű organistának két hétre kölcsön adta Mozart gyűjteményes műveinek egy részét.⁵⁴

⁵² PFEIFFER János, SZIGETI Kilián, *A veszprémi székesegyház zenéjének története*, München, Aurora, 1985 (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae, 6), 77–91; M. TÓTH Antal, *Újra hallom szép szavát: Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig*, Veszprém, Új Horizont, 1998, 17–48, 80–85, 110–111, 122–127; UŐ., *Mozart-zene a 19. századi Veszprémben*, Veszprémi Szemle, 8(2005)/3–4, 3–28; UŐ., *A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje*, Veszprém, Érseki Könyvtár, 2007 (A Veszprémi Főegyházmege Múltjából, 19), 11–14, 150–151.

⁵³ Lisa FISCHER, *Mozart – Albertina – Brukenthal = Mozart: Experiment Aufklärung...: Essayband...*, 791–800.

⁵⁴ LAKATOS István, *Mozart zenéje Erdélyben és a Bánátban = W. A. Mozart emlékére*, 467–474; UŐ., *Szimfonikus zene Kolozsváron I. = Zenetudományi írások 1983*, szerk. BENKŐ András, Bukarest, Kriterion, 1983, 194–214.

A Bécsből Erdélybe került Ruzitska György arról számol be, hogy 1810-ben Bánffy János nagyfalui birtokára megérkezve nem csak Bach *Wohltemperiertes Klavier*-jét és [*Kunst der?*] *Fuge*-ját találta meg a kották között, hanem „Mozart összes műveit is”.⁵⁵

Mozart népszerűségét jelzi, hogy magyar és magyarországi újságok 1785 óta közölnek vele és műveivel kapcsolatos híreket, tudósításokat és hirdetéseket; emlékére versek és zeneművek születtek, szépirodalmi alkotásokban utalnak rá, sőt műveit zenélő óra és képével díszített pohár is készült.⁵⁶ (Ez utóbbi a Budapest Történeti Múzeum állandó kiállításán látható.)

***

Magyarországon ma három hiteles Mozart-relikvia található.

Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára őrzi egy 1777 körül billentyűs hangszerre írott *moduláló prelúdium* autográfját, amely 1977-ben magántulajdonból jutott a gyűjteménybe.⁵⁷

Mozart nővéréhez szóló egyik levelét (Bécs, 1787. június 2.) az egri Főegyházmegyei Könyvtár őrzi. A sajátkezű kéziratot valószínűleg Velencében vásárolta a Mozartért rajongó Pyrker János László egri érsek, s a levél az ő hagyatékából került a gyűjteménybe.

Mozart 1763 és 1778 (esetleg 1781) között használta azt az úti clavichordot, amelyet édesapja vásárolt számára Augsburgban. A négy és fél oktávos hangszeret Johann Andreas Stein készítette, s Mozart egyik sógornőjével, Sophie Haibellel együtt került Diakovára (ma: Đakovo, Horvátország). A clavichord Constanze húgának ajándékként jutott Johann Matitovic kanonok, a helyi szeminárium rektorának birtokába. Tőle az eszéki Johann Nepomuk Hummel – aki Mozart már említett tanítványának csak névrokona – kapta meg. Az ő leszármazottaitól vásárolta 1965-ben a Magyar Nemzeti Múzeum, amelynek állandó kiállításán a hangszer megtekinthető.⁵⁸

⁵⁵ RUZITSKA György, *Vázlatok életéből = Kolozsvári magyar muzsikusok emlékvilága: Szemelvények a XIX. század zenei írásából*, bev., jegyz., vál. LAKATOS István, Bukarest, Kriterion, 1973 (Téka), 37–69. – Hivatkozott rész: 58. – Ruzitska György (Bécs, 1789/1790–Kolozsvár, 1869) húsz éves korában érkezett Erdélybe, s 1810-től egy évtizeden át Bánffy János nagyfalui birtokán volt házitanító. Ezt követően Kolozsvárra költözött, ahol egy ideig a Nemzeti Színház karmestere s a piarista templom orgonistája, 1836-tól pedig a Zene-Conservatorium igazgatója. Önéletírása sajnos félbe maradt, de elkészült része érzékletes beszámoló a bécsi századelő zenei életéről és a Nagyfaluban töltött évekről.

⁵⁶ Ezek túlnyomó részét említi: F. WENDELIN Lídia, *Mozart Magyarországon*, bev. MAJOR Ervin, Bp., OSzK, 1958 (Új Bibliográfiai Füzetek, 2). Közülük a tárgyalt korszakban megjelentek teljességre törekvő gyűjtése és feldolgozása folyamatban van.

⁵⁷ KECSKEMÉTI István, *A Zeneműtár példátlan jelentőségű állománygyarapodása*, OSzK Híradó 20(1977), 141–143; W. A. MOZART, *Praeludium (ohne Köchel-Nummer)*, Hrsg., Vorwort, Imre SULYOK, Bp., Editio Musica, 1977.

⁵⁸ GÁBRY György, *W. A. Mozart úti clavichordja*, Folia Archaeologica 19(1968), 191–201; GÁT Eszter, *Mozart úti klavichordja*, Muzsika, 34(1991)/4(április), 3–5.

A kutatás számára jelentős még a *Die Zauberflöte* 1796-ban készült partitúrájának első kötete. A kézirat 1995-ben került elő, s antikváriusi közvetítéssel a következő évben vásárolta meg az Országos Széchényi Könyvtár. A kötet a nyitányt és az első felvonást tartalmazza. (A második részt eddig nem találták meg.) Ez a csonka partitúra mégis különösen érdekes, hiszen az autográf után ez a legrégebbi ismert példány. Értékét fokozza, hogy az ősbemutató helyszínén, a Theater auf der Wiedenben készült.

A címlapon szerepel az egyik szövegmásoló, Kaspar Weiß énekes-táncos-színész neve. Ő az 1780-as években az Esterházyak szolgálatában állt. Johann Baptist Hennebergget, a mű betanítóját és Mozart utáni első karmesterét a XIX. század elején szerződtették Kismartonba. (Maga Mozart – prágai útja miatt – csak a betanítás utolsó két hetében vett részt, s az első két előadást vezényelte.) Minthogy Henneberg és Weiß is kapcsolatban állt az Esterházyakkal, feltételezhető, hogy ezt a kéziratot használták az 1796-os kismartoni bemutatóhoz, s az előadás 1804-es felújításához is.⁵⁹

***

Az összegzést Bónis Ferenc nyomán⁶⁰ megfogalmazva elmondható tehát, hogy Mozart számos hungarusszal volt jó viszonyban, s akadtak érintkezési pontjai a magyar(os) zenével is, de az ő hatása a magyar(országi) szellemi életre összehasonlíthatatlanul nagyobb az őt ért hungarus benyomásoknál. Ez azonban természetes, hiszen életműve már a XVIII. és a XIX. század fordulóján a tartalom és a forma egységének, a teljességnek és a tökéletességnek példájává vált a magyarországi zenekedvelők számára.

⁵⁹ SZŐNYINÉ SZERZŐ Katalin, *Varázsfuvola-másolat Mozart környezetéből: Magyar hagyomány?*, Operaélet, 9(2000)/1(január–február), 16–18, 31–33.

⁶⁰ BÓNIS Ferenc, *Mozart szellemi jelenléte...* = Uő, *Mozarttól Bartókig...*, 2000, 7–16.

Mozartiana Hungarica (Mozart und die Ungarn 1761–1847) Zusammenfassung

Mozart ist dem Begriff des Ungarntums schon als Kleinkind begegnet, im Werk *Sigismundus, Hungariae Rex* von Johann Ernst Eberlin und Marian Wimmer, in dem er selbst eine Rolle gespielt hat (Salzburg, 1. und 3. September 1761). Im nächsten Jahr kam es zum einzigen Besuch Mozarts in Ungarn. Er und seine Schwester sind vor den ungarischen Herrschaften – wahrscheinlich Familie Pálffy und eventuell László Amade – die sie eingeladen haben, aufgetreten (Preßburg, vom 11.–24. Dezember 1762).

In einer Oper aus der Kindheit Mozarts (*La finta semplice*, K. 46a) sind drei Darsteller Ungarn, ihre Abstammung hat die Musik aber nicht beeinflusst. Ein Dutzend anderer seiner Werke enthalten aber nach Ansicht zahlreicher Forscher auch ungarische Elemente. Es wird vorausgesetzt, dass einzelne Motive in Wirklichkeit „türkischen“ Ursprungs sind, der Übermittler in diesen Fällen konnte auch ungarische Musik sein. Da „türkische“ Musik im 18. Jahrhundert europaweit berühmt war, hat Mozart sie wahrscheinlich nicht nur durch ungarländische Übermittlung kennen gelernt. Darauf verweist, dass er einen Teil dieser ausgesprochen als „türkisch“ bezeichnete, aber kein einziges Werk wurde von ihm selbst als ein ungarisches bezeichnet, obwohl fakt ist, dass er als einer der ersten auf die Werbunkos-Musik achtete und auch ihre Elemente angewandt hat.

Während seines Wiener Jahrzehnts ist Mozart mit vielen Ungarn in Berührung gekommen, jeder zehnte Konzertbesucher seiner Konzertsreihe im Frühling 1784 war ein Ungar (hungarus), und er hatte auch einige ungarische Schüler. Seine *Freimaurer-Trauermusik* (K. 479a) wurde zur Feierlichkeit zum Andenken an Ferenc Esterházy (und Georg August Herzog von Mecklenburg-Strelitz) aufgeführt, und seine Kantate mit dem Titel *Die Maurerfreude* (K. 471) zu Ehren des hungarus Ignaz von Born. Born diente wahrscheinlich als Vorlage für die Figur des Sarastro, der während des Komponierens *der Zauberflöte* (K. 620) gestorben ist. Im Herbst 1791 erhielt Mozart von namentlich nicht identifizierten ungarischen Adelligen ein Versprechen über einen Jahresbezug von tausend Forint.

Mozarts Werke sind Ende des 18. Jahrhunderts durch Adelige und Bürger, die Musikliebhaber waren, beziehungsweise durch (kirchliche) Musiker und (Wander-)Theatergruppen nach Ungarn gelangt. Seine Opern wurden seit 1785 landesweit gespielt. Zahlreiche Librettos wurden gedruckt, mehrere wurden übersetzt. Einige seiner Werke wurden zu verschiedenen Anlässen mit einem aktualisierten Text vorgetragen. Seine kirchenmusikalischen Werke werden seit der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts gespielt, und schnell sind seine Werke auch in öffentlichen Konzerten aufgetaucht. Seine Noten sind auch in die Provinz, in versteckte Siedlungen gelangt.

Mozarts Berühmtheit zeigt es, dass ungarische und ungarländische Zeitungen seit dem Jahr 1785 Nachrichten und Anzeigen veröffentlichen, die sich auf ihn beziehen, zu seinem Andenken sind Gedichte und Kompositionen entstanden, in belletristischen Werken wurde auf ihn verwiesen, sogar eine musizierende Uhr und ein mit seinem Bild ver-

ziertes Glas (1821) wurde angefertigt, das sich heute im Budapestener Historischen Museum befindet.

In Ungarn gibt es heute drei authentische Mozart-Reliquien.

Die Musiksammlung der Széchényi-Nationalbibliothek bewahrt die Autografie eines Präludiums (K. deest), das um 1777 für ein Tasteninstrument komponiert wurde, und im Jahr 1977 aus einer Privatsammlung in die Sammlung kam.

Einer seiner Briefe an seine Schwester (Wien, 2. Juni 1787) ist aus dem Nachlass des Erzbischofs János László Pyrker in die Bibliothek der Oberdiözese von Eger gekommen.

Mozart hat zwischen den Jahren 1763 und 1778/1781 das Reiseclavichord benutzt, das das Ungarische Nationalmuseum von den Abkommen einer Familie aus Eszék im Jahr 1965 gekauft hat. Das Instrument wurde Johann Andreas Stein in Augsburg angefertigt, und kam zusammen mit der Schwägerin Mozarts, Sophie Haibel nach Diakovár.

Bedeutend für die Forschung ist noch der erste Band der Partitur *der Zauberflöte* aus dem Jahr 1796, der im Jahr 1996 von der Széchényi-Nationalbibliothek gekauft wurde. Das Manuskript, das die Ouvertüre und den ersten Akt enthält, wurde am Ort der Uraufführung angefertigt. Da der eine Abschreiber und auch der erste Kapellmeister nach Mozart mit der Familie Esterházy in Verbindung gestanden hat, kann vorausgesetzt werden, dass dieses Exemplar bei der Aufführung in Eisenstadt im Jahr 1796 zur Verfügung gestanden hat.